

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора Луценка Юрія Васильовича
на дисертацію Кушніра Сергія Сергійовича

“Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з
протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації”,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 “Право”
за спеціальністю 081 “Право”

Вивчення рукопису дисертації Кушніра Сергія Сергійовича, а також ознайомлення з публікаціями здобувача за темою дослідження дають підстави для попереднього висновку, що дисертант виконав роботу на належному науковому й методологічному рівні та досягнув поставлених дослідницьких цілей. Цей висновок підтверджується сумою основних критеріїв, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Актуальність теми дослідження. Поняття доказів відноситься до числа фундаментальних категорій у кримінальному процесі. Оскільки від вірного розуміння цього поняття залежить і напрям пошуку доказів, і вміння їх використовувати в процесі встановлення істини. Специфіка кримінально-процесуальної діяльності не могла не відбитись на розробці цього поняття в кримінальному судочинстві.

Статтею 2 КПК України задекларовано, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Протидія кримінальним правопорушенням, які стосуються заволодіння майном підприємства, установи, організації була актуальною на різних етапах розвитку економіки держави, особливої актуальності це питання набуло за останні 20 років Незалежності України.

Як вірно зазначає дисертант, впродовж 2020–2024 років спостерігається погіршення стану розслідування кримінальних проваджень про злочини,

пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Так, у 2020 році обліковано 90 кримінальних проваджень, жодна не скерована до суду; у 2021 році обліковано 70 злочинів, передбачених ст. 206² КК України, з яких лише п'ять кримінальних проваджень направлені до суду з обвинувальним актом; у 2022 році обліковано 15 таких злочинів, до суду не направлено жодного провадження; у 2023 році – 56 та 6 відповідно; за січень-вересень 2024 р. – 25 та 2 (с. 21).

Про актуальність дисертаційного дослідження свідчить і **зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами**. Зокрема, дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента від 11 серпня 2021 року № 347/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 1247, 2022 рік).

Теоретико-методологічна основа дослідження є ґрунтовною та всебічною. Автор критично переосмислює наукові напрацювання відомих вчених, формулює відповідне авторське бачення щодо доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Правильне визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання на цій основі взаємопов'язаних та взаємообумовлених завдань дало можливість автору

логічно та послідовно викласти матеріал, розкрити повно проблемні питання та надати своїм висновкам переконливої аргументації.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, мало розробленими у кримінальній процесуальній науці і є перспективними для дослідження.

Достатньо вдало дисертантом сформульовано об'єкт дослідження, яким виступають кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають і розвиваються під час доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, а також його *предмет* – доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Для досягнення поставленої мети дисертантом було сформульовано та послідовно вирішено *дев'ять дослідницьких завдань*:

– схарактеризував стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– розкрив поняття і межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– виокремив й охарактеризував суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– визначив приводи й окреслив підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– встановив й деталізував обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– визначив та розглянув процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій як способів збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини,

пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– з'ясував особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– розглянув інші способи збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;

– сформулював пропозиції та надав рекомендації з удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Вирішення вказаних завдань підтверджується як загальними висновками (с. 208–223), так і висновками до окремих розділів дисертації (с. 69–70, 114–116, 206–207).

Теоретичний та емпіричний матеріал, наукові позиції, аналізуються С. С. Кушніром за допомогою комплексу філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історико-правовий метод* був використаний на етапі аналізу генезису наукових підходів до проблем доказування у відповідній категорії кримінальних правопорушень, що дозволило відтворити еволюцію наукової думки у цій сфері (підрозділ 1.1); *системно-структурний і структурно-функціональний методи* були задіяні для дослідження інституційної структури процесу доказування, ідентифікації ключових суб'єктів, які здійснюють доказування у провадженнях відповідної категорії, а також для аналізу підстав і процесуальних механізмів початку досудового розслідування та конкретизації обставин, що підлягають доказуванню (підрозділи 1.3; 2.1; 2.2); *порівняльно-правовий підхід* забезпечив можливість критичного зіставлення положень національного кримінального процесуального законодавства з правовими системами інших держав та науковими концепціями провідних фахівців, що уможливило обґрунтоване формулювання рекомендацій (розділи 1–3); *формально-юридичний метод* дав змогу дослідити нормативне регулювання доказової діяльності сторони обвинувачення, зокрема порядок збирання, фіксації, перевірки та оцінки доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання (розділи 2, 3). Для опрацювання емпіричних матеріалів використано *статистичний метод*, який дозволив узагальнити дані державної звітності щодо кількості та динаміки розслідуваних злочинів,

структури доказової бази, а також ефективності застосовуваних процесуальних засобів (розділи 1–3); *метод моделювання* був ключовим при розробленні типових алгоритмів дій слідчих, прокурорів та слідчих суддів у процесі доказування, що сприяло формуванню прикладних рекомендацій для правоохоронної практики (розділи 2, 3). Окрему цінність становить використання *соціологічного методу* (анкетування, інтерв'ювання, експертного опитування), що дозволило залучити практичний досвід правоохоронців, отримати інформацію щодо ефективності правозастосовної практики та виявити проблеми, які потребують нормативного чи організаційного вдосконалення (розділи 1–3).

Належна методологія дослідження є підтвердженням достовірності наукових положень, висновків і результатів, викладених у рецензованій роботі.

Дисертантом опрацьовано 202 наукових та нормативно-правових джерел, на які автор посилається у тексті рукопису під час полеміки щодо окремих питань проблематики дослідження та обґрунтування власних висновків, що вказує на достатні знання дисертантом предмета, на його навички до самостійного наукового аналізу.

Зазначені показники свідчать про наявність комплексної, цілісної роботи, вказують, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості, є достовірними.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Дисертацію надано у виді рукопису, загальний обсяг якого становить 295 сторінок. Основна частина дисертації (204 сторінки) охоплює три розділи, що містить вісім підрозділів.

Викладені у вступі та розділах основної частини дисертації положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, перспективними для наукового дослідження.

Про обґрунтованість отриманих даних і сформульованих висновків свідчить аналіз теоретичної основи дисертації, її інформаційного та емпіричного підґрунтя. При написанні роботи автор опрацював достатній масив наукової літератури: наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі теорії права, кримінального, кримінального процесуального, міжнародного права та ін.

Емпіричним підґрунтям дослідження є матеріали, що були отримані у процесі аналізу та узагальнення матеріалів Єдиного звіту про кримінальні

правопорушення Офісу Генерального прокурора обліковані в період з 2020 року по вересень 2024 року, МВС і Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного та Верховного Судів; результати вивчення та узагальнення 256 кримінальних проваджень; зведені дані опитування 320 респондентів, серед яких 65 детективів Національного антикорупційного бюро України, 30 детективів Бюро економічної безпеки України, 65 слідчих, 55 дізнавачів, 65 співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України та 40 прокурорів різних рівнів, а також власний багаторічний досвід роботи здобувача у правоохоронних органах.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що дисертація С. С. Кушніра є одним з перших у національній юридичній науці досліджень доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, на основі опрацювання положень кримінального процесуального законодавства, аналізу нормативно-правової бази та правозастосовної практики формулюються висновки і пропозиції концептуального напрямку, які дозволили автору виконати ряд завдань теоретичного і прикладного характеру.

Так, заслуговують на підтримку й визнання елементами наукової новизни дослідження вперше обґрунтовані в рецензованій праці такі здобутки дисертанта:

- 1) запропоновано визначення доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації – це процесуальна діяльність слідчого, детектива, прокурора, інших уповноважених суб'єктів щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання й дослідження (перевірки й оцінки) доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та встановленні інших обставин, які мають значення для кримінального провадження;

2) обґрунтовано, що межами доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, для сторони обвинувачення є доведення таких обставин: по-перше, злочин учинено саме у формі протиправного заволодіння майном юридичної особи або часткою її власника шляхом вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки або штампу (тобто протиправне заволодіння майном може бути вчинено лише шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації); по-друге, протиправне заволодіння майном вчинено саме з метою протидіяти законній господарській діяльності, свободі підприємницької діяльності, власності, у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі (у цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) або спричинення інших тяжких наслідків (банкрутство юридичної особи, втрата ділової репутації, звільнення більшості кваліфікованого персоналу суб'єкта господарювання)); по-третє, протиправне заволодіння майном вчинено службовою особою з використанням службового становища; по-четверте, потерпілими від протиправного заволодіння майном є юридичні особи, державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці;

3) запропоновано класифікацію суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, залежно від стадії кримінального провадження, з урахуванням підслідності окреслених злочинів та за безпосередністю здійснення процесу доказування;

4) уточнено процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій (обшук комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку та огляд комп'ютерних даних), негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж) та верифікації фіксування негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку та накладення арешту на комп'ютерні системи чи їх частини) в контексті законодавчого запровадження спрощеного порядку збирання та перевірки

доказів, й особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану.

На увагу і обговорення заслуговують й ті положення, які, будучи відомими в науці кримінального та кримінального процесуального права, в рецензованій роботі були удосконалені, й ті, які одержали в роботі подальший розвиток.

У цілому презентовані автором елементи наукової новизни є достатніми для дисертаційного дослідження такого рівня.

Практичне значення дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати використані та використовуються у *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до КПК України в частині забезпечення ефективності досудового розслідування (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 15 листопада 2024 року № 04-27/12-2024/254572); *правозастосовній сфері* – як рекомендації для вдосконалення процесуальної діяльності органів досудового розслідування (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 12 листопада 2024 року № 155006-2024); *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, проведення всіх видів занять з дисципліни “Кримінальний процес України” в частині реалізації процесуальних прав потерпілого на стадії досудового розслідування (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2024 року № 182-ОП).

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні теоретичні положення і результати, практичні рекомендації дисертаційного дослідження знайшли відображення у 12 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, сім тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій і круглих столів та одні методичні рекомендації.

Наукові публікації дисертанта свідчать про його послідовну роботу над розв’язанням поставленого наукового завдання починаючи з 2022 року. У публікаціях достатньо відображені всі розділи дисертаційної роботи.

Також слід зазначити, що результати дисертаційного дослідження достатньо апробовані.

Оформлення дисертації. Дисертація С. С. Кушніра оформлена згідно із нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження. Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження, наукових публікацій автора, фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація С. С. Кушніра є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Разом з тим, ознайомлення з дисертаційним дослідженням С. С. Кушніра дозволяє висловити окремі побажання і критичні судження, які потребують додаткової аргументації чи дискусії:

1. Пошук оптимальних шляхів протидії злочинності яка пов'язана з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації в сучасних умовах є надзвичайно важливим та актуальним питанням, з огляду на це, видається не зрозумілим чому дисертант оминув увагою вивчення зарубіжного законодавства з досліджуваної проблематики? Тим більше, що для України є перспективною євроінтеграція, і зокрема інтеграція в правове поле країн Європейського Союзу.

2. Автор у своєму дослідженні оминув увагою таку слідчу дію як процесуальне інтерв'ю. Загальновідомо, що процесуальне інтерв'ю є інструментом, який дозволяє слідчим і прокурорам не лише отримати необхідну інформацію, але й забезпечити дотримання процесуальних гарантій допитуваної особи. Тим більше таку методику широко використовують у Європейському Союзі, США, Канади, Ізраїлю та інших країнах. Окремі вчені-процесуалісти вважають, що допит суттєво відрізняється від процесуального інтерв'ю, а саме: під час процесуального інтерв'ю слідчий використовує переважно відкриті запитання, спрямовані на отримання максимальної кількості інформації, а під час допиту переважають закриті питання, адже слідчий зазвичай уже має свою версію, можливо, навіть впевнений у вині підозрюваного і, відповідно, хоче підтвердити свої версії у ході допиту.

Сьогодні поширення цього підходу в роботі правоохоронних органів не лише сприяє підвищенню ефективності конкретних розслідувань, а й здійснює

позитивний вплив на всю систему правосуддя, підвищує рівень довіри до неї з боку суспільства. Тому, у ході публічного захисту цікаво було б почути позицію автора щодо тактики проведення процесуального інтерв'ю при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

3. Дисертація була б більш репрезентативною коли б автор, у ході написання наукового дослідження вивчив би значно більший масив систематизованих матеріалів Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора, МВС і Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного та Верховного Судів, а не обмежився лише 2020–2024 роками.

4. Підрозділ 1.3 дисертації (с. 55–68) має назву “Суб’єкти доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації”. На думку офіційного опонента даний підрозділ не у повній мірі відображає її зміст. Також не зрозуміло для чого автор повторно наводить вчених, які досліджували питання, що стосується предмету його дослідження (с. 56)? Тим паче здобувач більшість вчених вже згадував у вступній частині дисертації (с. 21).

Разом з тим, зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не піддають сумніву основні наукові результати, які отримані автором особисто, і підтверджують лише складність досліджуваної С. С. Кушніром проблематики.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Кушніра Сергія Сергійовича “Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації”, є завершеною, самостійною підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що у сукупності розв’язують конкретне науково-прикладне завдання, яке має істотне значення для кримінального процесуального права і полягає у комплексному розробленні питань, що стосуються доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з протиправним заволодінням майном підприємства,

установи, організації, формулюванні обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності його законодавчого регламентування, а також у розробленні рекомендацій щодо практики застосування кримінальних процесуальних норм у цій царині. Дисертація відповідає спеціальності 081 “Право”.

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам МОН України.

Дисертація також відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації (зі змінами від 12 липня 2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Кушнір Сергій Сергійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 “Право” за спеціальністю 081 “Право”.

Офіційний опонент –

**Професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
доктор юридичних наук, професор**

Юрій ЛУЦЕНКО

*Підпис Юрія Луценка засвідчую
учений секретар Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського*

Марія МАСИК-БЕССОВА